

Міжнародні зв'язки українських профспілок у політиці більшовицького режиму (20–30-ті роки ХХ ст.)

Аналізується історичний досвід використання міжнародних контактів українських профспілок більшовицьким режимом у власних політичних цілях.

Ключові слова: українські профспілки, більшовицький режим, міжнародні зв'язки, політична боротьба

Використання громадських організацій з метою вирішення комплексу зовнішньополітичних завдань і передусім підготовки до світової революції вважалося більшовицьким керівництвом стратегічним пріоритетом, оскільки безпосередня участь державних органів була небажаною та менш ефективною. Швидке відновлення кількості членів і впливу профспілок, зумовлене повоєнною економічною кризою в Європі, актуалізувало проблему їх завоювання комуністами, перетворення цих потужних робітничих об'єднань на засіб досягнення стратегічної мети компартійного режиму. Проте в сучасній українській історіографії означена проблема не стала предметом спеціального наукового інтересу. Якщо у радянський час з ідеологічних мотивів вона досить інтенсивно досліджувалася у контексті розробки історії так званого «пролетарського інтернаціоналізму», то сучасні українські дослідники лише побіжно звертаються до окремих її аспектів у працях фокус яких спрямований на інші проблеми. Тож метою цієї статті є аналіз історичного досвіду використання більшовицьким режимом міжнародних контактів українських профспілок у власних політичних цілях.

Ще в липні 1919 року лідери соціал-демократичного професійного руху на Заході утворили Міжнародну Федерацію профспілок (МФП, або Амстердамський Інтернаціонал) [1, с.11]. Сподівання комуністів на успішну реалізацію планів об'єднання з цим профцентром, з наміром його наступного завоювання з середини виявилися марними, а у відповідь на невгамовну пропаганду комуністів Амстердамський інтернаціонал рекомендував своїм секціям виключати їх зі свого складу [2, с.82]. У зв'язку з цим, слід зазначити, що міжнародні об'єднання профспілок були репрезентовані не лише Міжнародною Федерацією, що перебувала під контролем західної реформістської соціал-демократії, але й відносно автономними Міжнародними секретаріатами за професіями та виробництвами (або виробничими інтернаціоналами), створеними або відновленими впродовж 1919 – 1921 років. Їх загальна чисельність сягнула 32, а кількість членів – 22,5 млн. осіб. Найбільшими були інтернаціонали металістів (3,5 млн. осіб), транспортників

(2,7 млн.), гірників (2,6 млн.), хіміків (2,4 млн.), сільськогосподарських працівників (2,1 млн.), будівельників та деревообробників (по 0,8 млн.) [3, С.327]. На II Конгресі Комінтерну в 1920 році ліві групи наполягали на створенні виключно революційних організацій і боротьбі з тими спілками, що входили до Амстердамського Інтернаціоналу. Однак В.Ленін рішуче виступив проти таких пропозицій [4, с.214]. У своїй праці «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» він гостро розкритикував ідею «неучасті комуністів в реакційних спілках». Висновки Леніна лягли в основу резолюції I Міжнародного конгресу революційних професійних спілок (1921 р.), у якій підкреслювалося, що «вибиті старих вождів з їхніх позицій революційні спілки зможуть лише в тому випадку, коли революційні та найбільш свідомі елементи ані на хвилину не будуть відриватися від маси» [5, с.27]. Це зобов'язувало комуністів і надалі не виходити з чинних об'єднань, а пропагувати там власні ідеї [6, с.5].

Оскільки радянським професійним організаціям був закритий доступ до МФП, вони разом із виключеними або не прийнятими до Міжнародної Федерації ліворадикальними спілками Італії, Франції, Іспанії, Болгарії, Югославії 15 липня 1920 р. підписали декларацію про створення тимчасової Міжнародної ради професійних спілок (Міжрадпроф), що стала більш відомою під назвою Червоний Профінтерн [7, с.820]. На першому установчому конгресі Профінтерну, що відбувся 3–9 липня 1921р., було обрано курс на поширення впливу в міжнародному робітничому русі шляхом отримання переваги у так званих «виробничих інтернаціоналах». З цієї метою були створені міжнародні комітети пропаганди й дій (МКП). Перед ними стояло завдання радикалізувати членів реформістських профспілок і координувати дії радикальної меншості у спілках, що входили до Амстердамського Інтернаціоналу [8, с.154]. Нова хвиля поразок комуністичних «революцій» у країнах Європи 1923 р. (Німеччина, Болгарія) та стабілізація соціально-економічного життя, що супроводжувалася посиленням позицій поміркованої західної демократії, змусила ще більш суттєво відкоригувати тактику комуністів у профспілковому русі. В її основу лягли висунуті на II Конгресі Профінтерну (листопад 1922 р.) ідеї створення єдиного робітничого фронту на основі так званої «програми-мінімум», що передбачала боротьбу за восьмигодинний робочий день і проти зменшення заробітної платні. Натомість, радикальні гасла та вимоги було вирішено використовувати у колоніальних і залежних країнах Сходу, де відкидалася сама можливість «відносної та часткової стабілізації капіталізму» [9, с.49]. Принагідно відзначимо, що на відміну від Амстердамського, серед 23 секцій якого 19 були європейськими, Червоний Профінтерн мав, окрім тридцяти європейських, стільки ж секцій в інших частинах світу [9, с.30].

Керівництво Профінтерну шораз активніше шукало способи злиття з Амстердамським Інтернаціоналом, для чого навіть було створено Комісію єдності світового профруху. Проте, лідери останнього відмовилися від пропозицій Червоного Інтернаціоналу, який наполягав на ідеї об'єднання шляхом скликання світового Конгресу відповідно до принципу «пропорційного представництва» [9, с.21]. Цей принцип був пов'язаний із наміром використати велику кількість членів радянських профспілок як аргумент для отримання якнайбільшого представництва в майбутньому Інтернаціоналі. Натомість, Міжнародна Федерація профспілок запропонувала свій варіант, що полягав у поетапному входженні до її складу окремих національних секцій Профінтерну [10]. Як наслідок, переговори зайшли у глухий кут. За цих обставин основна боротьба з підготовки «єдиного фронту» під егідою комуністів була повністю

перенесена в МКП і галузеві радянські спілки, що мали спробувати вступити до окремих виробничих інтернаціоналів.

Проте, усвідомлюючи небезпеку внутрішнього завоювання, виконавчі комітети міжнародних галузевих інтернаціоналів, за невеликими винятками, один за одним приймають рішення про неможливість зарахування до їхнього складу організацій, що входили до Профінтерну [11, с.29]. Єдиним винятком стала історія входження та діяльності Всесоюзної спілки робітників харчової та смакової промисловості (а в її складі і української) до Інтернаціоналу харчовиків. Як умову прийняття конгрес зазначеного Інтернаціоналу в Брюсселі (жовтень 1923 р.) вимагав розпуску галузевого МКП і припинення видавництва пропагандистського журналу «Червоний харчовик». Однак, незважаючи на те, що радянська спілка відмовилася виконати вимогу, 22 голосами проти 20 її було прийнято до Інтернаціоналу, після чого російські й українські представники активізували діяльність із залучення об'єднання до спільних дій із Профінтерном, ставили вимоги щодо прийняття інших ліворадикальних спілок, зокрема – румунської та французької [8, с.160]. Регулярними стали спроби домогтися розширення представництва радянських спілок у керівних органах Інтернаціоналу аж до здобуття в них більшості голосів на основі принципу пропорційного представництва. Слід відзначити, що на середину 20-х рр. серед 626 тис. членів усього об'єднання 322 тис. було у складі радянських спілок. Незважаючи на певне розширення представництва (з 8 до 15), досягнути поставленої мети російським і українським представникам так і не вдалося. Безрезультатно завершилися і спроби радянської делегації використати Інтернаціонал для об'єднання окремих спілок західних країн (реформістських і ліворадикальних) в єдині національні в якості передумови їх завоювання комуністами. Після Паризького конгресу Амстердамського Інтернаціоналу (серпень 1927 р.), коли Міжнародне об'єднання харчовиків організаційно увійшло до його складу, потуги радянської делегації стали ще менш ефективними [12, с.122].

Інакше розгорталися події в освітянському русі, де радикальні ліві ідеї набули значно більшого поширення. Інтернаціонал працівників освіти, що виник у Бордо (Франція) 1920 р., об'єднав представників Французької федерації синдикатів освіти, німецьких, італійських й іспанських освітянських спілок. Тоді ж було розроблено тимчасовий статут, що передбачав прийняття інших членів за умови визнання ними принципів класової боротьби за звільнення робітників, проти війни та за створення раціональної школи [13, с.21]. Водночас, на установчому конгресі Профінтерну в Москві (липень 1921р.) з ініціативи ЦК Всеробітосвіти було створено Міжнародний комітет пропаганди та дій серед учителів і працівників освіти та мистецтва (працівники мистецтва пізніше створили окремий МКП). До його складу увійшли представники радянських республік, Німеччини, Болгарії, Австрії, Італії та Бордоського Інтернаціоналу [13, с.27].

У березні 1923 р. за активної участі представників України останній й виробив «Платформу інтернаціонального об'єднання вчителів», у якій формулювалися адекватні більшовицькій концепції класової школи мета та завдання вчителів, що мали полягати у виховуванні активних та свідомих бійців за революційні ідеали, визначалися головні шляхи їх здійснення, обґрунтовувалися засоби та методи роботи педагогів. Довкола положень «Платформи» розпочалася дискусія, зокрема, щодо тези про необхідність «класового підходу» до виховання дітей. У відповідь на пропозицію французької делегації, яка пропонувала не втягувати учнів до політичної та соціальної

боротьби, не нав'язувати дитині «жодної спірної доктрини», а прищеплювати їй прагнення до наукової істини, радянські представники наполягали на необхідності формування у дітей «істинного бачення картини класової боротьби» [13, с.35]. Обговорення документа завершилося тим, що ППО в цілому схвалив «Платформу», після чого 21 грудня 1923 р. спеціальною постановою виконавчого бюро Профінтерну МКП працівників освіти було розпущено. Злиттям Інтернаціоналу працівників освіти з МКП завершився перший етап діяльності означеного галузевого об'єднання педагогів, що зафіксував перевагу комуністів [14, с.61]. Відтоді Міжнародна спілка вчителів вбачала мету своєї діяльності в ідейно-політичній боротьбі проти капіталізму.

Їй вдалося залучити до своїх лав організації учителів з понад 30 країн світу. До ППО могли вступати всі національні професійні організації працівників освіти, які керувалися принципами ідейно-політичної боротьби. Українська спілка працівників освіти разом з рештою спілок СРСР увійшла до складу ППО в якості його секції. У керівних органах об'єднання активно співпрацював її представник Б.М. Мізерницький [14, с.58]. Радянську Україну на II конгресі Інтернаціоналу, що відбувся 9 – 11 серпня 1924р. в Брюсселі, репрезентували Г.Долінко (від спілки працівників освіти) та Е.Ауссем (від Наркомосу). Основним питанням, що розглядалося на конгресі, стало обговорення нового статуту. Запропонований делегатом проект повторював головні положення, висунуті Міжнародним комітетом пропаганди. Після обговорення було прийнято документ, витриманий у марксистському дусі. У преамбулі статуту вказувалося: «Боротьба працівників освіти за матеріальне та моральне поліпшення свого становища може проводитися успішно не у формі боротьби за привілеї у самому капіталістичному суспільстві, а тільки у формі активної боротьби за перетворення суспільства, яка буде вестися у співробітничтві з організованим робітничим класом» [14, с.62]. Питання щодо класового виховання підростаючого покоління залишалося предметом гострих ідейних сутичок всередині організації. Продовжувалася дискусія з французькими делегатами. Відстоюючи більшовицькі погляди на школу, представник української спілки Г.Долінко на конгресі в серпні 1924 року розкритикував виступ французького делегата А.Будо-Бомона за «оперування загальними та відносними поняттями», наполягаючи на чіткому визначенні завдань, форм і методів класового виховання, оскільки, на його думку, лише через це можна було прийти до «розумної та людяної школи» [13, с.65].

Відтак, на III конгресі ППО (Париж – Брюссель 1925р.) культурно-просвітницьку орієнтацію французької секції було відхилено. У резолюції, внесеної радянською делегацією та педагогічним секретарем Інтернаціоналу працівників освіти М.Ван-де-Мортелем (Бельгія), відзначалося, що за буржуазно-капіталістичного устрою шкіл не може бути нейтральною. У зв'язку з цим ставилася вимога «рішуче вказати масам учителів на класовий характер сучасної школи, що є одним із знарядь класового панування». Як бачимо, наслідком активної діяльності радянських, у тому числі й українських делегатів стало нав'язування Міжнародному педагогічному рухові принципів ідеологізації навчального процесу. І хоч ідейне протистояння всередині Інтернаціоналу тривало, воно втратило свою гостроту. Розроблення педагогічної теорії почала розглядатися міжнародним товариством учителів в якості важливого елементу політичної діяльності. Лише у середині 30-х років усвідомлення хибності курсу на боротьбу з соціал-демократією в умовах наступу фашизму вилилося у спроби налагодження контактів з реформістським інтернаціоналом вчителів. На VIII конгресі в Парижі – Медоні (серпень 1935р.), де брали участь, окрім

української та 11 радянських, представники 23 профспілок інших країн, було прийнято рішення про створення єдиного інтернаціоналу освітян. Проте реалізувати ці плани в міжвоєнний час так і не вдалося» [15, с.816].

Українські профспілки брали активну участь і в інших міжнародних заходах Профінтерну. Особливо активно діяли галузеві організації транспортників, гірників і сільськогосподарських робітників. Ця діяльність зосереджувалася довкола кількох провідних напрямів: масових кампаній, підтримки страйкарів, участі в роботі МКП, обміну делегаціями та міжнародного листування, залучення до соціалістичного експерименту та «виховання» іноземців-робітників. Створений на установчому конгресі Комінтерну, МКП Транспортників (МКПТ) уже у серпні 1921р. провів у Москві міжнародну конференцію, на якій основну увагу було приділено комуністичній пропаганді серед моряків. МКПТ було запропоновано організувати свої бюро у портах різних країн. Діяльну участь у його роботі взяли моряки Чорноморсько-Азовського басейну, представники яких Г.П.Ачканов був одним із керівників цього комітету. Свідченням цього стало створення в Україні низки бюро, при яких функціонували інтернаціональні клуби: в Одесі, Миколаєві, Херсоні, Феодосії, Маріуполі. Натомість за кордоном їх вдалося організувати лише в Гамбурзі та Роттердамі. Такі бюро перетворилися на центри пропаганди міжнародної солідарності. Ними організовувалися для іноземців лекції, доповіді, бесіди. Ці та інші форми роботи використовувалися для здійснення інформаційного оброблення іноземців, нав'язування їм комуністичного бачення міжнародного становища, профспілкового руху та революційних подій у різних країнах, а у вигляді протиставлення в яскравих кольорах зображувалися переваги життя в радянській Україні. Мета такої діяльності була відверто сформульована головою Одеського клубу у зверненні до іноземних моряків: «Ви можете тут наочно переконатися у брехливості буржуазної пропаганди і тих наклепів на адресу більшовиків, які поширюються у капіталістичних країнах» [16, с.76]. Робота таких клубів була спрямована на нав'язування іноземцям «усвідомлення», що задля поліпшення їхнього становища слід згуртуватися у спілках, які стоять на платформі Профінтерну. Як наслідок, представники Інтернаціоналу транспортників, що входив до МФП, під тиском радикалізованих членів змушений був піти на встановлення контактів з МКПТ. 23 – 24 травня 1923 року в Берліні відбулася міжнародна конференція за участі представників обох названих організацій, що розробила програму спільних дій.

Важливим аспектом діяльності портових бюро було розповсюдження революційної літератури та спеціальних бюлетенів серед іноземних моряків. Так, улітку 1923 р. у розпал «рурської кризи», коли франко-бельгійські війська окупували індустріальний центр Німеччини через несплату нею репарацій, Одеське портове бюро випустило спеціальний бюлетень, що підбурював страйкарів до продовження боротьби. Відчуваючи позицію радянського уряду, матроси іноземних суден намагалися приурочувати власні страйки до перебування їхніх суден у радянських портах, оскільки розраховували на «класову підтримку» та неможливість власниками знайти штрейкбрехерів. Як правило, їхні сподівання виправдовувалися [16, с.78].

Однією з перших форм міжнародної діяльності українських профспілок стала підтримка європейського страйкового руху. Надаючи матеріальну підтримку страйкарям згідно з гаслом єдиного фронту, українські профспілки діяли у тісному взаємозв'язку зі спеціалізованою Міжнародною робітничою допомогою (Міжробдоп). Створена 1921р. з метою надання допомоги постраждалим від голоду радянським республікам, ця організація мала мобі-

лізувати зусилля робітництва західних країн на захист «першої держави пролетаріату» завдяки збору матеріальної допомоги, проведення агітації та пропаганди проти небезпеки антирадянської інтервенції [17, с.91]. Проте з 1923 р. напрям діяльності організації кардинально змінився. Віднині вона мала допомагати робітникам західних країн, розраховуючи здебільшого на матеріальну підтримку з боку населення радянських республік, – передусім Росії та України.

Оскільки власних представництв на місцях в Україні, як і в решті республік, Міжробдоп не мав, то збором коштів займалися переважно профспілки. Створена в якості тимчасової організації для допомоги Радянській державі Міжробдоп у процесі свого перетворення на постійно діючу організацію стикнувся з низкою серйозних труднощів. Масштабна трансформація у жорстко централізовану структуру, згідно з рішеннями Комінтерну, розпочалося у 1924 р. на третьому конгресі в Берліні. Уже з початку свого існування Міжробдоп постійно стикався з проблемою дублювання функцій Профінтерну, тому його ЦК звернувся до секретаріату останнього, запропонувавши розмежування повноважень. Міжробдоп мав інформувати Профінтерн про всі випадки страйків і в разі необхідності встановлювати зв'язок зі страйкарями, надаючи їм різноманітну допомогу: облаштування безкоштовних їдалень для дітей і самих страйкарів, розподіл продовольства, одягу та ліків тощо. Водночас, Міжробдоп мав організовувати серед тієї частини населення, що не брала участі у протистоянні, а в разі необхідності і в міжнародному масштабі, кампанію солідарності й агітації проти реформізму на підтримку заходів Червоного Інтернаціоналу. На профспілки ж покладалося завдання збору коштів [18, с.92].

27 березня 1925 р. на спільному засіданні представники Профінтерну, Міжробдопу та Всесоюзної центральної ради профспілок (ВЦРПС) за участі спеціальної комісії ЦК РКП(б), створеної для визначення перспектив роботи МРД в СРСР, було прийнято рішення, згідно з яким ЦК цієї організації у СРСР ліквідувався, а його представництво покладалося на профспілки, зокрема в Україні – на ВУРПС. Натомість, українські профспілки в особі ВЦРПС у лютому 1926 р. увійшли до Міжнародної робітничої допомоги на правах секції цієї організації, використовуючи останню для надання допомоги зарубіжному робітництву в усіх провідних кампаніях солідарності другої половини 20-х – початку 30-х років [18, с.106].

Однією з перших акцій, організованих українськими спілками спільно з Міжробдопом, була кампанія солідарності зі страйкарями Німеччини під час «рурської кризи». У відповідь на окупацію Руру франко-бельгійськими військами та заклики міжнародних робітничих організацій почався збір коштів, організацією якого керували громадські комісії сприяння, утворені профспілками у населених пунктах України. Лише на Катеринославщині до літа 1923 р. було зібрано близько 100 тис. крб. [19, с.107]. Наступний сплеск «інтернаціоналістської» діяльності профспілок УСРР зумовили події в Англії 1926 р., де розпочався Всезагальний страйк гірників. Прагнучи підтримати «англійський жовтень», у червні 1926 р. МКП революційних гірників скликав Міжнародну конференцію в Ессені. На ній, окрім делегації СРСР, до складу якої входили й українські представники, були присутні делегації профспілок Англії, Німеччини, Франції, Бельгії, Нідерландів, Чехословаччини та Польщі. Відповідно до рішень цієї конференції, пропонувалося надати допомогу англійським страйкарям у сумі ¼ денного заробітку робітника на місяць. 7 липня у Берліні відбулася англо-радянська конференція гірників, де українські спілки представляв голова Всеукраїнського комітету спілки гірників – Г.Акулов.

Відповідно до рішень конференції планувалося утворити Англо-радянську раду гірників, яка являла собою інформаційну та координаційну організацію. Акулов спробував скористатися моментом та отримати від англійців підтримку прагненню спілки гірників СРСР до вступу у відповідний Інтернаціонал [20,с.225]. Варто зазначити, що і матеріальний внесок українських галузевих спілок був досить значним. Протягом травня 1926 р. – березня 1927 р. гірниками республіки до фонду допомоги страйкарям було зібрано 945,2 тис. крб., у цілому ж українські профспілки зібрали 1млн. 896,5 тис. крб. [21,с.558].

Варто відзначити, що міжнародна активність профспілкових організацій у цій кампанії вкотре довела, що навіть за умови «часткової та відносно стабілізації капіталізму» компартійне керівництво СРСР і Комінтерн не збиралися відмовлятися від намірів підштовхування революційних виступів, які дістали тепер нового обґрунтування та тлумачилися як «революційний процес», що змінював свої форми, проте неодмінно мав активізуватися за умов соціально-економічного катаклізму. У тому, що останній був неминучим, був твердо переконаний новий «господар» Кремля і Комінтерну Й.Сталін. «Стабілізація – означає народження умов, що ведуть до поразки капіталізму», – стверджував він [22,с.49].

Важливою формою пропагандистської роботи українських профспілок у середині 1920-х рр. став прийом міжнародних делегацій, що мало довести всі «переваги» соціалізму над капіталізмом. Слід зазначити, що представники цих делегацій бачили тільки ті підприємства та колгоспи, які їм показували. Наприкінці 1924 р. Україну відвідала перша делегація британських тред-юніонів, у липні 1925 р. побувала німецька делегація із заводів Круппа та ін. Усього за 1925 р. у Харкові, Києві, Донбасі та Придніпров'ї побувало більше 20 делегацій із Франції, Бельгії, Чехословаччини, Данії, Австрії та Німеччини [23, с.210]. Кожна з них, повертаючись додому, здебільшого ставала ефективним засобом поширення більшовицької пропаганди. Ознайомлення з показовими «успіхами» більшовицької політики зазвичай справляло враження на делегатів, сприяло їх «полівінню». Трансформація поглядів торкалася нерідко навіть затятих соціал-демократів. Прикладом «полівіння» був відкритий лист третьої німецької робітничої делегації (членів СДПН) до партії, в якому вони вимагали надати їм можливість розповісти «правду» про побачене у СРСР. Для більшовицького керівництва такі «прозріння» соціал-демократів, що «ще вчора перебували у полоні антирадянських вигадок», були надзвичайно цінним знаряддям ідеологічної війни, посилення радикального крила лівого руху в Європі тощо [24,с.69].

У вересні 1929 р. члени польської делегації, які відвідали перед цим Міжнародний з'їзд поляків у Москві, на запрошення українських профспілок побували у Києві. Місцеве керівництво прагнуло показати їм переваги радянського ладу над авторитарним режимом, встановленим 1926 р. у Польщі генералом Ю.Пілсудським. Після повернення до Польщі 5 делегатів спробували організувати в Лодзі «Комітет друзів СРСР», проте їх заарештували й ув'язнили. Схожа доля спіткала і тих делегатів, що виступали на організованих мітингах з доповідями про «успіхи соціалістичного будівництва в Радянській Україні». З огляду на такий розвиток подій окремі члени делегації вирішили за ліпше залишитися в Україні. Окрім того, до СРСР їхали нові та нові політемігранти, значним джерелом поповнення яких був обмін політв'язнями. Лише за 1928–1932 рр. їх кількість зросла на 793 особи [25,с.91]. Їх, як виявилось згодом, тут чекали лише репресії.

Навіть делегати, що відвідували Україну за умов голодомору, у розпал сталінських репресій і антисоціальної індустріалізації, не помічали чи не хотіли помічати ціни «успіхів соціалістичного будівництва». Наприклад, звіт англійської робітничої делегації, що відвідала промислові райони України (Краматорськ, Горлівку, Макіївку та ін.) у червні 1935 р. і заявила на сторінках газети «Дейлі уокер», що повідомлення буржуазної преси про безробіття і злидні в УРСР не мають ніяких підстав, оскільки у радянській Україні, існує загальна зайнятість, будуються «нові заводи й фабрики, примножується благоустрій робітників». На тому ж наголошували й учасники бельгійської профспілкової делегації під час перебування в Україні наприкінці 1937 року. На їхню думку, тут «заробіток трудящих з кожним роком зростає..., і завдяки цьому, а також численним пільгам, вони знаходяться у кращих умовах, ніж трудящі західних країн» [24,с.120].

Окрім делегацій, важливим засобом витоку неправдивої інформації, спрямованої на ознайомлення міжнародної громадськості з «об'єктивною» ситуацією у Радянській Україні в 30-ті рр. залишалось листування, організація якого зосереджувалася здебільшого у руках профспілок і модрівських осередків, а контроль за ним здійснювали органи НКВС. Загалом на початку 30-х рр. спілкові осередки багатьох підприємств України обмінювалися кореспонденцією з працівниками 286 зарубіжних підприємств [24,с.121]. Такі контакти перебували під прискіпливим контролем центральних органів Червоного профспілкового руху та інших сателітних Комінтернові громадських організацій.

Згідно з прийнятою 8 жовтня 1932 року президією ВУРПС постановою про стан і організацію міжнародного листування, Всеукраїнським комітетом галузевих спілок та облпрофрадам було рекомендовано організувати Бюро міжнародного зв'язку, діяльність якого була спрямована на поліпшення контролю та керівництва міжнародними зв'язками їхніх членів [24,с.154]. Водночас, Всеукраїнське бюро міжнародних зв'язків розіслало «зразок листа радянських робітників за кордон» і відповідні інструктивні матеріали, у яких передбачалося, що всі ці листи мають проходити або через МКПід відповідної галузі або через ЦК МОДР СРСР [24,с.154]. Лише з 1934 р. до першого півріччя 1937 р. з України було надіслано за кордон близько 2,5 тис. листів, переважно до Франції й Іспанії, що було зумовлено важливістю цих двох країн у контексті діяльності антифашистських «Народних фронтів», в середині яких боротьбу за лідерство вели комуністи. Листи з України містили стандартну інформацію про «щасливе життя робітників і колгоспників, їх родин, про палку любов народу до партії й уряду». Часто робітниче листування взагалі ставилося, так би мовити, на «конвеєр» випуску ідеологічної продукції. Восени 1931 р. колективи багатьох українських заводів і шахт розіслали на зарубіжні підприємства десятки листів-запрошень узяти участь у святкуванні 14-ї річниці «Жовтневої революції». Усі листи були однотипними, надрукованими на стандартному папері під копірку. Залишалось лише вписати на місця пропусків назви тих країн, міст, підприємств, куди вони мали надсилатися, – і «інтернаціональний обов'язок» можна було вважати виконаним [24,с.121].

На початку 1930-х рр., коли в СРСР шляхом швидкого екстенсивного розвитку економіки не лише було ліквідовано безробіття, але й виникла потреба у кваліфікованих кадрах для, яка бурхливо розвивалася, важкої промисловості, їх почали запрошувати з-за кордону. Ще більше посилювали цю потребу репресії проти вітчизняних фахівців, які прокотилися на межі 20–30-х років. З іншого боку, в умовах кризи перевиробництва, що охопила країни Заходу у 1929 – 1933 рр., знайти бажаних працювати було нескладно. Чимало зару-

біжних фірм і товариств виявили бажання «допомогти в конкретній формі радянській п'ятирічці та взяти активну участь у її здійсненні». Лише у квітні 1931 р. до товариства «Амторг» щоденно зверталися 350 осіб з проханням надати їм роботу у СРСР. Коли в розпал кризи, газета німецьких комуністів «Рур-ехо» надрукувала у травні 1930р. повідомлення про запрошення гірників на підприємства Донбасу, то до літа 1931р. виявили бажання поїхати 10 тисяч осіб, замість запрошених 800. Перші масові партії робітників почали прибувати до України влітку 1930р. Найчисленнішою серед них група німецьких гірників, працевлаштованих здебільшого на шахті «Американка» в Донбасі. Партійно-державне керівництво намагалось використати ці обставини з метою насадження іноземцям пролетарської інтернаціоналістської свідомості [27,с.99].

Варто зазначити, що до реалізації цих завдань були залучені не лише профспілки, але й інші громадські об'єднання. У жовтні 1930 р. із вимогою розгорнути ідейно-виховну та культурно-масову роботу серед іноземних робітників і фахівців, спираючись на комуністів у їхньому середовищі, до громадських організацій звернувся секретар ВКП(б) П.Постишев. «Нам потрібні не лише висококваліфіковані іноземні пролетарі, – зазначав він, – нам потрібні в їх особі борці за справу будівництва соціалізму, які зуміли б побороти всі неминучі труднощі зростання, що впливають з технічної та культурної відсталості нашої країни...» [27]. Кількість іноземців швидко зростала. Так, якщо на початку 1931 р. в Україні працювали 830 осіб, які були вихідцями з іноземних країн, то у квітні 1932 р. – уже понад 2 тис. кваліфікованих робітників і фахівців іноземного походження. Головним чином, це були вихідці з Німеччини (853 особи) та США (180 осіб), які працювали на новобудовах Південно-східних регіонів Підрадянської України [28,с.98]. З метою організації профспілкової роботи серед них при ВУРПС у 1931 р. було створене окреме Бюро з роботи серед іноземних робітників і фахівців [29,с.101]. На фабриках і заводах проводилися «інтернаціональні вечори», створювалися «кутки інтернаціонального виховання», де проводилися відповідні бесіди, лекції та виступи. Іноземців активно залучали до профспілок, Тсоавіахіму, МОДРУ, навіть агітували за передплату на державні позички [29,с.121]. Станом на 1931 р. у соціалістичному змаганні брали участь 95% іноземних працівників, зокрема, всі у вугільній промисловості [30,с.543]. 1932 р. ВУРПС спільно з ЦК КП(б)У провела у Харкові першу Всеукраїнську конференцію іноземних робітників і фахівців. На ній були присутні 116 делегатів, яких переконували: «Ви не наймані робітники і не наймані спеціалісти, адже працюєте у країні Рад. Ви – один із передових загонів борців за світовий соціалізм» [27,с.10].

Діяльність громадських організацій, спрямована на виконання численних директив ЦК КП(б)У, супроводжувалася формально-бюрократичним підходом. Як наслідок, президія Всеукраїнської ради профспілок лише в 1933 р. чотири рази зверталася до розгляду питань, пов'язаних з іммігрантами, націлюючи адміністрацію підприємств, де працювали останні, на поліпшення їх культурно-побутового та ідеологічно-політичного обслуговування [24,с.109]. Проте вже з 1932 р. розпочався відтік іноземних спеціалістів за кордон, пов'язаний зі зміною принципів оплати їх праці. Якщо раніше половину заробітку виплачували у валюті, дозволяли перераховувати ці кошти за кордон, то тепер все більш активно іноземних працівників почали переводити на повну оплату в неконвертованих карбованцях [31,с.157]. За цих обставин ніякі заклики конференцій, робота у «кутках», переконування іноземців у необхідності

«будівництва соціалізму» не могли замінити ефективного економічного стимулювання їхньої праці.

За умов протистояння із західним капіталістичним світом більшовицький режим прагнув до використання у контексті реалізації власних стратегічних і тактичних завдань усіх можливих засобів. Використання зовнішніх контактів громадських об'єднань давало змогу камуфлювати комуністичну ідеологічну експансію, створюючи водночас міф про громадську ініціативу як основу міжнародної діяльності таких організацій. Поряд із загальною метою всіх організацій – потужним ідеологічним пресингом і участю тією чи іншою мірою у кампаніях солідарності з будь-якими проявами боротьби з існуючим ладом за межами СРСР (страйки, повстання, «викриття буржуазного правосуддя»), кожна організація мала і свої специфічні завдання. Зокрема на українські профспілки у міжнародному робітничому русі покладалось завдання проведення систематичної роботи, спрямованої на піджив авторитету реформістської політики соціал-демократичного керівництва, реалізація стратегії на проникнення та внутрішнє завоювання профспілкових галузевих виробничих інтернаціоналів, а в перспективі – і загального об'єднання (Амстердамський інтернаціонал). Із цією метою використовувалися створені 1921 р., водночас із Червоним Профінтерном, Міжнародні комітети пропаганди та дій за галузями виробництва. Певна роль відводилася і безпосередній роботі українських представництв у галузевих Інтернаціоналах. Проте, остання була обмеженою внаслідок недопуску вітчизняних спілок до більшості інтернаціоналів. Деструктивна позиція комуністів, спрямована на реальну сегментацію, всупереч декларативній, міжнародного профруху, у контексті якої мусили діяти і представники України врешті-решт завдала йому значної шкоди. Дезінформовані потужною радянською пропагандою західні робітники змогли реально оцінити роль профспілок та справжній стан «правлячого» робітничого класу в СРСР під час їх залучення до індустріалізації на початку 1930-х років. Це зумовило глибоке розчарування більшості з них та прагнення якнайшвидше залишити радянську державу.

Список використаних джерел

1. Лозовский А. Пять лет Профинтерна. – М., 1926. – 230 с.
2. Панкратов А.Я. Международная деятельность советских профсоюзов. – Горький, 1972. – 282 с.
3. Красный Интернационал Профсоюзов. – 1921. – №8.
4. Соколов Е.Н. Политика коммунистов по отношению к профсоюзам //Второй Конгресс Коминтерна. – М., 1972. – С.212–276.
5. Резолюции и постановления I Международного конгресса революционных профессиональных союзов. – М., 1921. – 308 с.
6. Лозовский А. Первый Международный конгресс революционных союзов. – М, 1927. – 112 с.
7. Малая советская энциклопедия. – Т.III. – М., 1929. – 867 с.
8. Панкратов А.Я. Там само.
9. Джермонетто А. Червоний Профінтерн та Жовтий Амстердам. – Харків, 1931. – 133 с.
10. The Activities of the International Federation of trade unions. – Amsterdam, 1924. – 212 p.
11. Международное рабочее движение. – 1921. – №4.
12. Голуб Ю.Г., Шилович В.М. Международные комитеты пропаганды Профинтерна. – Саратов, 1989. – 304 с.

13. Зильберфарб. Международное объединение работников просвещения. – Харьков, 1925. – 114 с.
14. Сухомлинська О.В. З історії інтернаціоналу працівників освіти (1920–1939рр.) //УДЖ. – 1986. – №8.
15. Малая советская энциклопедия. – Т.IV. – М., 1935. – 902 с.
16. Щегленко О.Г. Інтернаціональні зв'язки моряків Чорноморсько–Азовського флоту з трудящими зарубіжних країн. (1921–1925рр.) //УДЖ. – 1973. – №10.
17. Нерод В.О. Виступи пролетаріату Польщі на захист СРСР (1929–1933) // УДЖ. – 1978. – №8.
18. Забарко Б.М. Классовая борьба и международная рабочая помощь. – К., 1974. – 309 с.
19. Сила інтернаціоналістського гарту. – К., 1983
20. Красный интернационал профсоюзов. – 1926. – №8.
21. ЦДАВО. – Ф.2605. – Оп.1. – Спр.2079. – Арк.17.
22. Ширина К.К. Поворот в политике Коминтерна. Историческое значение VII конгресса Коминтерна. — М.: Мысль, 1975. – 210 с.
23. Стуканов Е.Н. Интернациональные связи рабочих Донбасса с трудящимися стран в 1921 – 1932 годах: Дис. канд. ист. наук. – Донецк, 1983.
24. Іваненко В.В., Голуб А.І. Джерело народної дипломатії: Міжнародні зв'язки трудящих України в 20–30-ті роки: Монографія. – Дніпропетровськ, 1992. – 178 с.
25. Нерод В.О. Виступи пролетаріату Польщі на захист СРСР (1929–1933) // УДЖ. – 1978. – №8.
26. ЦДАВО. – Ф.2605. – оп.3. – спр.1581. – арк.154–155.
27. Фесенко Р.А. Виховна робота серед іноземних робітників і спеціалістів на підприємствах УРСР (1928–1932рр.) //УДЖ. – 1979. – №12. – С.99.
28. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.146. – Спр.118. – Арк.98.
29. ЦДАВО. – Ф.2605. – Оп.3. – Спр.1114. – Арк.101.
30. ЦДАВО. – Ф.2605. – Оп.3. – Спр.1564. – Арк.543.
31. Карбанов В.И. Участие немецких специалистов в реконструкции промышленных предприятий Приднепровья (конец 20–х – начало 30–х гг. XX вв.) //Вопросы германской истории. – Днепропетровск, 1995.

Свистович С.М. Международные связи украинских профсоюзов в политике большевистского режима (20-30-е годы XX века)

Анализируется исторический опыт использования международных контактов украинских профсоюзов большевистским режимом в собственных политических целях.

Ключевые слова: украинские профсоюзы, большевистский режим, международные связи, политическая борьба

Svistovich, S.M. The international communications of the Ukrainian trade unions in the policy of the bolshevist mode (20-30th XX centuries)

The historical experience of the using international contacts of the Ukrainian trade unions in own political aims by the bolshevist mode are analyzed.

Key words: Ukrainian trade unions, bolshevist mode, international communications, political fight.

УДК 337: 94(477) «193»

Рекрут В.П.

Особливості організаційно-кооперативної роботи споживчої кооперації УРСР в 1935-1937 роках

Аналізуються особливості організаційно-кооперативної роботи в системі споживчої кооперації УРСР в 1935-1937 роках.

Ключові слова: Укоопспілка, сільське споживче товариство, звітно-виборна кампанія, кадровий потенціал.

Вивчення діяльності споживчої кооперації в другій половині 30-х років ХХ століття має неабияку актуальність. Саме у цей період відбулося повне відлучення її від обслуговування міського населення, внаслідок чого система втратила значну частину членів товариств і матеріальних цінностей, які волею партійно-радянського керівництва були відібрані й використані для інших некооперативних цілей. Протягом цих років відбувався політичний терор проти керівництва спілок та їх організацій, а застосування масових репресій призвело до втрати значної кількості її кадрового потенціалу.

На жаль, у сучасних історичних дослідженнях діяльності споживчої кооперації 30-х років ще не відбулося достатнього нагромадження знань, які б дозволили на основі комплексного дослідження архівних документів та опублікованих матеріалів визначити роль і місце кооперативних установ й організацій у реалізації політики тогочасної більшовицької влади. Крім спільних праць істориків, економістів та практиків кооперації, зокрема колективної монографії «Історія кооперативного руху» [1] й «Історія споживчої кооперації України» [2], ці питання ніхто не розглядав. Аналіз основних заходів більшовицької влади щодо участі кооперації в період голодомору здійснений у праці В. Подоляна та В. Рекрута «Особливості діяльності споживчої кооперації Вінниччини в умовах голодомору 30-х років ХХ століття» [3]. Водночас, в існуючих дослідженнях розвиток системи споживчої кооперації у другій половині 30-х років висвітлений без глибокого вивчення особливостей тогочасної політики більшовицької влади [4].

Тому в даній розвідці пропонується проаналізувати організаційно-кооперативну роботу в системі споживчої кооперації УРСР в процесі реалізації директивних рішень влади в 1935-1937 роках.

Слід зазначити, що в 1932-1935 рр. керівництво ВКП(б) запровадило політику розгортання радянської торгівлі, яка передбачала поряд з кооперативною утворення державної, відомчої та колгоспної форм торговельного обслуговування населення країни. При цьому, переважна більшість заходів щодо реалізації планів партії відбувалася за рахунок масштабного відторгнення матеріально-технічної бази споживчої кооперації та використання її фінансових ресурсів.